

Fire nye tyske film om nazismen

af mag. art. Bo Torp Pedersen

- et studiemateriale fra "Kirke og Film", december 2008

www.kirkeogfilm.dk

Manuskript: Bo Torp Pedersen

Layout: Arne Kristoffersen

Må kun udleveres til foreningens medlemmer

Introduktion

Den store filmoplevelse i 2005 var et firkløver af nye tyske, bredt anlagte, men også dybsindige og nuancerede spillefilm om nazismen og al dens uvæsen. Det er en ny generation, som nu tager fat på det kolossale og komplicerede emne, som nazismen og verdenskrigen stadig er. For tre af de fire nye films vedkommende er det unge instruktører, som står bag. Måske er det trods alt lettere for denne generation – lettere personligt, psykologisk osv. og lettere med hensyn til produktion, distribution og gennemslag hos publikum. Vigtigt er det også, at mange af tidens yngre tyske filminstruktører har gode professionelle erfaringer med film for tv, f.eks. har instruktøren af "Der Untergang", Oliver Hirschbiegel, lavet flere episoder af den elskelige krimiserie "Kommissar Rex". Tysk tv har en høj kvote af egne kriminalfilm (f.eks. serier som "Tatort", "Der Alte" og "SOKO") og romantiske dramaer eller komedier. De er en god oplæring i effektive og medrivende fortællemodeller.

Der Untergang

Den første film i det nye firkløver af tyske nazisme-film er "Der Untergang" (2004), skrevet og produceret af Bernd Eichinger, og det er blevet en fantastisk flot og velfortalt film – ikke blot en stor succes i Tyskland, men også den mest sette ikke-danske europæiske film i Danmark i mange år. Eichingers manuskript bygger på dels historikeren Joachim Fests udmærkede arbejder, dels på Traudl Junges livslange dialog med sig selv om det, hun oplevede som én af de unge sekretærer i førerbunkeren under Hitlers sidste dage, og hun er filmens 'røde tråd'. Men filmen rummer ikke blot skildringen af det mærkelige univers i førerbunkeren, men også markante udblik til verden uden for bunkeren, det sønderbombede Berlin og menneskene i byen, et mylder af detaljer og gode komprimerede portrætter af vigtige personer i den nazistiske og militære ledelse. Slående er ikke mindst pointeringen af den katastrofale mangel på realitetssans hos adskillige generaler og officerer: De ser ikke, hvor absurd deres æresbegreb og troskab mod den ed, de havde aflagt, er blevet. Alle skuespillerne har fået den helt rigtige rolle. Jo, "Der Untergang" er en filmisk bedrift og en skarp analyse af, hvordan et diktatur nedbrød og knuste den nation, man havde hævdet at ville tjene.

Sophie Scholl – Die letzten Tage

I slutningen af ”Der Untergang” ser og hører man en optagelse med Traudl Junge, der som gammel kvinde med forundring og selvbebrejdelse ser tilbage på den unge Traudl Junges naive forhold til de nazistiske herremænd. Hun fortæller, at hun en dag kom forbi mindepladen for Sophie Scholl og Die weiße Rose i München. Hun måtte her konstatere, at Sophie Scholl var født samme år som hun selv, og at Scholl blev henrettet samme år, som hun selv kom til Berlin. Med tanke for Sophie Scholl konkluderer Traudl Junge om sig selv, at hun end ikke kunne skyde skylden for sin egen naivitet over på den unge alder.

Den anden film i firkløvet er netop ”Sophie Scholl - De sidste dage” (2005), skrevet af Fred Breinersdorfer og instrueret af Marc Rothemund. Manuskriptet bygger på de autentiske forhørsprotokoller, som blev fundet i de østtyske arkiver. Filmen er blevet et intenst og intimt psykologisk drama, hvor man følger den unge kvinde dels ved forundersøgelsen hos kriminalinspektør Robert Mohr, dels i fængselscellen med cellekammeraten Else Gebel, dels ved selve rettergangen hos den berygtede dommer Roland Freisler. Filmen giver begrebet tåreperseren ny og mere positiv mening, idet den levendegør denne unge kvindes mod båret af hendes kristne tro, støttet af den ældre bror, forstået af de ulykkelige forældre og erkendt af alle, hun mødte. Det er en stærk oplevelse, som i et videre perspektiv gør det forståeligt, hvorfor denne ene kvinde og denne lille gruppe af universitetsstuderende fik en epokegørende betydning for den tyske nations omdømme. Thomas Manns hyldest til Die weiße Rose fik stor udbredelse, og Winston Churchill fik her åbnet øjnene for, at der eksisterede et andet Tyskland end det pronazistiske.

NAPOLA

Elite für den Führer

Den tredje film i firkløveret, "NAPOLA Hitlers elite" er skrevet og instrueret af Dennis Gansel, som har tilegnet filmen sin afdøde farfar, der var elev og for en tid også lærer på én af de hen ved 40 nazistiske opdragelsesanstalter (NAPOLA = Nationalpolitische Erziehungsanstalt). Gansel har skabt en bevægende og nuancerig skildring af skæbner i dette jernhårde miljø. Enhver medmenneskelighed skulle pilles af de store drenge, som fik æren af at gå på disse anstalter. Målsætningen var, at de skulle blive: hård som Krupps stål, sej som læder og lydlig som en hund.

Filmen er rystende ikke blot i skildringen af systemets overgreb på disse børn og unge, som blev sat til at udføre voksne menneskers opgaver, men også i skildringen af de pæne mænd, som var deres lærere og ledere, voksne mennesker, som var blevet revet med af nazismens pomp og utopier, pæne borgere, som står tilbage med ligeså stor skyld som de afstumpede, brutale bisser ved siden af dem.

NAPOLA'erne var i mange år et tabu-emne, og først i 1990'erne har en række personer fortalt om deres liv som elever på disse 'brune' institutioner, bl.a. kendte mænd som filmskuespilleren Hardy Krüger og litteraturkritikeren Hellmuth Karasek.

Der neunte Tag

Mens de tre første film i firkløveret alle opnåede dansk biografpremiere og efterfølgende også blev udsendt på DVD i Danmark, fik den fjerde af de nye tyske film om nazismen ikke nogen dansk distribution. Det er veteranen Volker Schlöndorffs "Der neunte Tag". Her kommer også KZ-lejrene i fokus. NAPOLA og KZ var hver på deres måde hovedhjørnestene i skabelsen af tusindårsriget: NAPOLA skulle rendyrke det nye overmenneske, den sande ariske natur, mens KZ skulle udrydde u-naturen: alle dem som ikke passede ind i utopien. "Der neunte Tag" rummer stærke skitser af de forfærdende vilkår for fangerne i lejrene, og dens hovedhistorie har det særlige udgangspunkt, at der var adskillige præster blandt fangerne, bl.a. i en særlig præsteblok i Dachau, og at der blandt disse gejstlige også var præster fra det lille – og i verdenskrigens historieskrivning glemte – fyrstendømme Luxembourg.

Nazismens religiøse dimension spiller en ganske særlig rolle i "Der neunte Tag". Hovedpersonen, en luxembourgsk katolsk præst, får pludselig 'orlov' fra KZ-lejren i ni dage. Det viser sig, at en ærgerrig ung Untersturmführer vil presse præsten til at påvirke Luxembourgs biskop i mere nazivenlig retning. "Der neunte Tag" vover sig dermed ind i endnu et svært kapitel af nazi-årenes historie, nemlig kirkens og gejstlighedens rolle, og filmen giver ikke os tilskuere grund til at drage forenkledede konklusioner. Biskoppen har sine særdeles gode grunde til i flere dage at være indisponibel, inden han endelig tager imod præsten til en samtale. Præsten må – som Sophie Scholl – erkende, at det er helt op til ham selv at vælge den videre vej at gå.

Gerningsmænd og ofre

"Der Untergang", "Sophie Scholl – Die letzten Tage", "NAPOLA – Elite für den Führer" og "Der neunte Tag" udkom inden for et kort tidsrum, men er siden fulgt af flere film, hvoraf to skal fremhæves. For det første den to delte tv-film "Dresden" (instr. Roland Suso Richter, 2006), som er en 'mainstream' katastrofefilm, der går en beundringsværdig knivsægs balancegang i skildringen af De Allieredes udbombning af Dresden i februar 1945. Man oplever et bredt spektrum af den tyske befolkning – man ser altså både ofre og gerningsmænd – samtidig med, at man ser den frygtelige gengældelsesaktion fra allieret side, især britisk, og først nu er det blevet 'legalt' at udtrykke åbent, at det mildt sag var en overdimensioneret aktion. For det andet endnu en dobbelt-tv-film, "Die Flucht" (instr. Kai Wessel, 2007), hvor ét af de største tabuer fra krigsafslutningen brydes, nemlig befolkningens flugt for Den røde Hær og samme hærs hævnende blodrus med talløse overgreb på almindelige mennesker, især kvinder.

Alle filmene har rejst en debat i Tyskland om det tyske folk som henholdsvis gerningsmænd eller ofre under nazismen. Først her 60 år efter krigsafslutningen er det overhovedet muligt at se en stor del af den tyske befolkning som ofre – ofre for den udvikling, det forløb og de modreaktioner, som det nazistiske diktatur var årsag til. Først nu er det blevet muligt at skildre alle nuancer fra aktiv deltagelse og medløberi over passivitet og passiv afstandtagen til aktiv modstand. Der mangler stadig fokusering på de sociale og politiske kræfter, som fuldt bevidst lod NSDP komme i en diktatorisk magtposition, hvad enten disse kræfter fortrød det senere eller ej, ligesom jeg savner fokusering på den hurtighed og effektivitet, hvormed Hitler-regimet udryddede enhver organiseret politisk opposition (Socialdemokraterne o.a.). Man skal ikke være blind for, at når disse film kan vække så voldsom en debat i Tyskland, er det, fordi det for nogen tyskere ville være bekvemt at reducere Adolf Hitler til et umenneskeligt monster og nazisterne til blodhunde, så man kunne slippe for diskussionen af, hvordan bæsterne blev sluppet løs – både på omverdenen og tyskerne selv.

Historie og etik

Når disse nye tyske film om nazismen er blevet så stærke og medrivende, skyldes det, at de kombinerer historieskrivningen – den konkrete rekonstruktion – med eviggyldige, individuelle samvittighedsspørgsmål. I "Der Untergang" er det ikke blot Traudl Junge, men endnu mere nogle af de andre personer i førerens kreds, som må spørge sig selv, hvad de kan og bør gøre under de fortvivlede omstændigheder, de alle er kommet i. Tilsvarende opstår der i "NAPOLA – Elite für den Führer" efterhånden en konflikt hos hovedpersonen mellem den utopi og de krav, som anstalten opstiller, og hans egen nedarvede medmenneskelighed, medfølelse og samvittighed. I "Sophie Scholl – Die letzten Tage" er titelpersonens prøvelse at stå fast ved sine overbevisninger og sine handlinger frem for at søge en mildere straf ved at overlade den ældre bror hovedansvaret. "Der neunte Tag" skildrer en lignende situation, idet præstens samvittighed prøves: Han kan evt. redde sit liv ved at blive nazisternes medløber, eller han kan 'vaske hænder' ved at lade biskoppen tage ansvaret og den nødvendige beslutning.

Denne etiske dimension er en væsentlig drivkraft i filmenes succes. Det er i eminent grad lykkedes dette filmfirkløver at engagere både i og ud over det historiske stof - i kraft af deres fortællekunst, deres medmenneskelige synsvinkel og deres tematisering af universelle samvittighedsspørgsmål.

1. Generel faglitteratur og materialer

Hornshøj-Møller, Stig: Førermyten – Adolf Hitler, Joseph Goebbels og historien bag et folkemord. København 1996, Tiderne Skifter.

Lammers, Karl Christian: Føreren – Hitlers politiske karriere. København 1991, Schönbergs Forlag.

Lammers, Karl Christian: Hitlers modstandere – Det andet Tyskland 1933-1945- København 1996, Schönbergs Forlag.

Torm, Frederik: Kirkekampen i Tyskland 1933-39. København 1939, H. Hirschsprungs Forlag.

Trevor-Roper, H.R.: Hitler sidste Dage. København 1947, Martins Forlag.

&

<http://www.dfi.dk/dfi/undervisning/holocaust/>

<http://www.dfi.dk/dfi/undervisning/andenverdenskrig/>

2. Litteratur, anmeldelser og materialer: Der Untergang

Eichinger, Bernd & Fest, Joachim: Der Untergang – Das Filmbuch. Hamburg 2004, Rowohlt Taschenbuch Verlag

Fest, Joachim: Ragnarok – Hitler og Det tredje Riges undergang – En historisk skitse. København 2003, Gyldendal

Junge, Traudl: Til den bitre ende – Hitlers sekretær fortæller om sit liv. København 2004, Lindhardt & Ringhof.

&

Anmeldelse og filmfakta under Kirke og Films anmeldelser for 2005

<http://kirkenikobenhavn.dk/Stifter/KirkeogFilm/>

[Anmeldelser/2005%20Anmeldelser/Der%20Untergang.aspx](http://kirkenikobenhavn.dk/Stifter/KirkeogFilm/Anmeldelser/2005%20Anmeldelser/Der%20Untergang.aspx)

<http://www.deruntergang.dk/> (flere dansksprogede materialer til undervisning)

<http://www.filmeducation.org/filmlib/DOWNFALL-GUIDE.pdf> (kortfattet engelsksproget materiale)

&

Udgivet på DVD i Danmark af Sandrew Metronome og kan vises i kirkelige og undervisningsmæssige sammenhænge med en licens fra MPLC.

3. Litteratur, anmeldelser og materialer: Sophie Scholl

Breinersdorfer, Fred: Sophie Scholl – die letzten Tage – Das Buch zum Film. Frankfurt am Main 2005, Fischer Taschenbuch Verlag.

Scholl, Inge: Die weiße Rose. Frankfurt am Main 1982/1993, S. Fischer Bibliothek

Verhoeven, Michael & Mario Krebs: Die weiße Rose – Der Widerstand Münchener Studenten gegen Hitler – Informationen zum Film. Frankfurt am Main 1982, Fischer Taschenbuch Verlag (udgivet i forbindelse med tidligere film om Sophie Scholl).

&

Anmeldelse og filmfakta under Kirke og Films anmeldelser for 2005

<http://kirkenikobenhavn.dk/Stifter/>

[KirkeogFilm/Anmeldelser/2005%20Anmeldelser/Sophie%20Scholl%20-%20de%20sidste%20dage.aspx](http://kirkenikobenhavn.dk/Stifter/KirkeogFilm/Anmeldelser/2005%20Anmeldelser/Sophie%20Scholl%20-%20de%20sidste%20dage.aspx)

<http://www.dfi.dk/filmiskolen/>

undervisningsmaterialer/alfabetisk/uv-mat/
sophiescholl.htm

<http://www.bpb.de/files/3B4VQJ.pdf> (godt og grundigt tysk baggrundsmateriale)

<http://www.chgs.umn.edu/educational/pdf/sophieScholl.pdf> (engelsk ,study guide‘)

&

Udgivet på DVD i Danmark af Atlantic og kan vises i kirkelige og undervisningsmæssige sammenhænge med en licens fra CVLI eller MPCL.

4. Litteratur, anmeldelser og materialer: NAPOLA

Krüger, Hardy: Junge Unrast – Roman. Bergisch Gladbach 2003, Bastei Lübbe Taschenbuch.

&

Anmeldelse og filmfakta under Kirke og Films anmeldelser for 2005

<http://kirkenikobenhavn.dk/Stifter/KirkeogFilm/Anmeldelser/2005%20Anmeldelser/NAPOLA.aspx>

<http://www.dfi.dk/filmiskolen/>

undervisningsmaterialer/alfabetisk/napola/forside.htm

http://www.kinofenster.de/materialundfortbildung/filmhefte/napola_filmheft_pdf (godt og grundigt tysk baggrundsmateriale)

&

Udgivet på DVD i Danmark af Øst for Paradis

5. Litteratur, anmeldelser og materialer: Der neunte Tag

Haase, Jürgen & Léon Zeches: Der neunte Tag – Pfarrerblick 25487 – Das Buch zum Film des Oscar-Preisträgers Volker Schlöndorff. Luxembourg 2004, Éditions Saint-Paul.

&

Anmeldelse og filmfakta under Kirke og Films anmeldelser for 2004

<http://kirkenikobenhavn.dk/Stifter/KirkeogFilm/Anmeldelser/2004%20og%20tidligere/Der%20neunte%20Tag.aspx>

<http://www.bpb.de/files/UV6BH8.pdf> (godt og grundigt tysk baggrundsmateriale)

&

Udgivet på DVD i Tyskland og USA (The Ninth Day).

6. Pressebilleder

© Sandrew Metronome (Der Untergang), Miracle Film/Atlantic (Sophie Scholl), Øst for Paradis (NAPOLA), Schweizer Verleih (Der neunte Tag).